

Wij blijven democraten

In gesprek met Thom de Graaf

door Pien van der Hoeven

Wat vind je ervan dat het Congres in november D66 sociaal-liberaal heeft gedoopt?

Sociaal-liberaal is een term die ons gedachtegoed redelijk dekt. Andere termen hadden misschien ook gepast. Links-liberaal bijvoorbeeld. Dat klinkt mooi, daar voel ik me in thuis. Maar links is een term uit het verleden, want het politieke spectrum van links en rechts is veel minder relevant geworden. Vrijzinnig-democratisch had ook gekund, maar dat etiket plaatst je voornamelijk in de historie: het verwijst naar de Vrijzinnig-democratische Bond (VDB) van voor de oorlog. Je legt dan alleen een link naar het verleden, niet naar de toekomst. Het woord vrijzinnig zegt mensen niets meer. *Democraten is nog steeds onze hoofdbenaming; democratie ons hoofdkenmerk. Wij worden in de eerste plaats voortgedreven door een democratisch sentiment.* Dat past ook heel goed bij een sociaal-liberale partij.

Opschudding heeft het etiket sociaal-liberaal gekozen om D66 een duidelijker profiel te geven, maar vervolgens moet steeds uitgelegd worden dat sociaal-liberaal niet hetzelfde is als paars. Dat 'duidelijke' profiel is goed voor heel wat verandering.

Dat is het nadeel van de aanduiding sociaal-liberaal. Het vraagt om uitleg - niet omdat het begrip op zichzelf onduidelijk is, maar omdat we nu een paars kabinet hebben, dat ook als sociaal-liberaal wordt getypeerd. Er is een sociaal-democratische partij en een liberale partij en de verwoording sociaal-liberaal wekt snel de sug-

Thom de Graaf was nog maar nauwelijks fractievoorzitter van D66, toen de partij flink 'opgeschud' werd. Opschudding mag de marktwaarde van D66 met het etiket sociaal-liberaal hebben willen verhogen, volgens de fractievoorzitter ontleent D66 haar grootste herkenbaarheid nog steeds aan het inzicht dat rigoureuze hervorming van ons politieke bestel noodzakelijk is. In gesprek met een politicus die de erfenis van Hans van Mierlo in ere houdt, en zeer betrokken is bij het onderwijs.

gestie dat wij daartussenin staan, terwijl D66 een eigen stroming vertegenwoordigt. Op de lange termijn is het wel een aanduiding die bij ons past. We moeten er alleen niet onze officiële benaming van maken. De Partij van de Arbeid roept op haar affiches ook niet 'de sociaal-democraten', daar staat gewoon PvdA. Zo zijn wij Democraten 66. Als we onszelf nader aanduiden, hanteren we het begrip sociaal-liberaal.

Ben je het eens met Hans van Mierlo dat het nieuwe etiket sociaal-liberaal de uniciteit van D66 vermindert?

Nee, dat geloof ik niet. D66 heeft een uniek karakter, omdat het twee dingen tegelijk doet: enerzijds een plaats innemen in het Nederlandse politieke spectrum en anderzijds daar als het ware tegenover staan. Zo heeft Hans van Mierlo dat altijd omschreven: we staan *tegenover* het politieke spectrum met onze voorstellen voor staatsrechtelijke en politieke vernieuwing. Met de term sociaal-liberaal heeft het Congres benadrukt dat wij een plaats hebben in het spectrum van bestaande stromingen. Tegelijkertijd

blijft D66 de enige partij die gelooft in de noodzaak van rigoureuze veranderingen in ons politiek-bestuurlijk systeem. Daarmee blijven we tegenover het spectrum staan. We behouden dus onze unieke positie.

Opschudding heeft gedacht dat sociaal-liberaal ons in de markt zou zetten, dat is misschien gedeeltelijk zo, maar het is ook wel een erg hoge verwachting. Wij blijven Democraten 66 en de grootste herkenbaarheid heeft D66 altijd ontleend aan die markante wens het politieke systeem te willen veranderen.

Sommige mensen beschouwen het als een ruk, of een rukje, naar rechts dat D66 zichzelf nu als sociaal-liberaal afficheert.

Gegeven de politieke verhoudingen in Nederland waarbij de conservatieve VVD bekend staat als de liberale partij kan de term opgevat worden als een rukje naar rechts. Maar bekijk je het vanuit internationaal perspectief, dan behoort D66 tot een stroming van min of meer vergelijkbare partijen die eerder samenwerken met sociaal-democratische dan met conservatieve partijen. Er is dus geen sprake van een beweging naar rechts, maar we moeten wel oppassen dat wij niet in een hokje worden gestopt – wat onze politieke tegenstanders ongetwijfeld graag zullen doen: 'D66 is een liberale partij, punt uit.' De nieuwe aanduiding houdt een opgave in: we moeten het onderscheid met de conservatief-liberale partij indringend duidelijk maken aan de kiezers.

Jan Glastra van Loon heeft in een artikel in NRC Handelsblad tegengesproken dat D66 met de nieuwe aanduiding sociaal-liberaal afstand neemt van het pragmatisme. Volgens hem sluiten sociaal-liberaal en pragmatisch elkaar niet uit. Ben je het daarmee eens?

Ja, maar ik heb altijd moeite gehad met het begrip pragmatisme. Sommigen hebben daar een soort ideologisch beginsel van willen maken: D66 als pragmatische partij, daar kan ik weinig mee. Volgens mij gaat het bij pragmatisme om een *houding*: dat je niet uitgaat van dogma's bij de benadering van problemen, maar met open vizier naar de toekomst kijkt. Dat je bereid bent problemen te bezien in hun maatschappelijke context en bij het zoeken van oplossingen niet bij voorbaat een aantal antwoorden uitsluit. Een onverwoestbaar geloof in de redelijkheid van oplossingen, dat drukt voor mij pragmatisme uit. Maar het kan niet losstaan van een aantal idealen.

Als je terugkijkt op de 33 jaar dat D66 bestaat, dan zie je een links- of sociaal-liberale koers waar het gaat om ontplooiing van individuen in de samenleving. Je treft radicaliteit aan waar het gaat om de noodzakelijke hervorming van ons politiek-democratische bestel. Kijk je naar de manier van politiek bedrijven, de onbevooroordeelde houding, dan zie je pragmatisme. Die begrippen passen alledrie bij D66, maar alledrie op een ander niveau – je moet ze dus niet door elkaar husselen.

Je hoort nu ook vaak dat sociaal-liberaal een noemer is waar bijna alle partijen zich onder zouden kunnen scharen; dat het hele tijdsgewricht sociaal-liberaal is.

Dat is absoluut niet waar. Politiek commentator Mark Kranenburg schreef in *NRC Handelsblad* dat de *mainstream* van de politiek sociaal-liberaal is. Maar dat is echt onzin. Het communautarisme wordt juist sterker: het geloof in collectieve oplossingen groeit. In Nederland is het CDA van oudsher communautaristisch en de PvdA enigszins. Momenteel doet het communautarisme ook opgeld in *New Labour*. Denk bijvoorbeeld aan de nadruk op *family values*. Toen ik een tijdje geleden bij Blairs adviseurs op bezoek was, wapperde er een met het document, *The Third Way*. 'This is really liberal, you should welcome this.' Ik had het al gelezen, evenals het commentaar erop van onze Britse zusterpartij, de Liberal Democrats. Zelf was ik tot de conclusie gekomen dat het een sterk communautaristisch stuk was. Dat is ook de belevingswereld van Tony Blair, en dat is de *mainstream* aan het worden. Kijk maar naar *Das Neue Mitte* van de Duitse sociaal-democraten. Economisch gezien laat het wel meer ruimte voor de markt, maar het is politiek bedrijven met een moralistische ondertoon. Nationaal

noch internationaal is het politieke klimaat sociaal-liberaal. Neem de VVD, dat is een conservatieve partij met een klein liberaal hoekje, een sterk gekortwiekte linkervleugel.

Waarom blijven mensen uit dat kleine liberale hoekje in de VVD?

Omdat ze deel willen uitmaken van een grote partij. Op die manier denken zij meer invloed uit te kunnen oefenen. Dat is een instrumentele keuze. Zo heb je ook sociaal-liberalen in de PvdA. Maar de liberale tendens in de PvdA is de afgelopen paar jaar zwakker geworden. Je ziet een terugkeer naar klassiek sociaal-democratische waarden. Dat merk je aan het gedrag van de fractie in de Kamer en aan discussies op het PvdA-Congres. Het voorstel van het Congres om de hypotheekrente niet langer aftrekbaar te maken, is een sprekend voorbeeld van de sentimenten die in die partij leven. GroenLinks is zeer modieus op het moment, maar in die partij schuilt weinig liberaals. Het CDA trekt weer wat aan. Nee, het politieke klimaat is duidelijk niet sociaal-liberaal. Het sociaal-liberalisme wordt alleen door D66 vertegenwoordigd. Het is de toevallige omstandigheid dat D66 Paars mogelijk heeft gemaakt, dat het nu lijkt of het de heersende trend is, maar dat is helemaal niet zo.

Idee heeft een aantal mensen uit de SWB-werkgroepen gevraagd wat het sociaal-liberalisme voor hun beleidsterrein betekent. De werkgroep Algemene Economie poneerde de volgende stelling: 'Sociaal-liberaal is bezuinigen op de bijstand en de opbrengsten aanwenden voor meer scholing van bijstandsgerechtigden.' Wat is daarop jouw reactie?

Dat is eerder een liberaal, dan een sociaal-liberaal standpunt. Ik vind dat we hier de nadruk meer op sociaal moeten leggen. De bijstand kan niet beneden het huidige niveau zakken. Dan zou ik liever de belastingen verhogen of elders bezuinigen, zodat we *en* de bijstand op peil kunnen houden *en* bijstandsgerechtigden beter kunnen scholen. De combinatie van bescherming en activering van mensen bevat me wél van deze stelling. Je moet mensen niet alleen een paraplu geven om te schuilen voor de regen, maar ook de middelen om uit de bui weg te komen.

De tweede stelling van de werkgroep Algemene Economie luidt: 'Sociaal-liberaal is eerder aan de beurt in het ziekenhuis bij extra betaling zonder langere wachttijden voor anderen.'

De wachttijden moeten omlaag zonder dat er een tweedeling in de zorg ontstaat. Daarom heeft D66 ook zo gepleit voor verhoging van het budgetvolume in de zorg. Gezondheidszorg is een merit good, dat niet afhankelijk mag zijn van de financiële mogelijkheden van patiënten. Dan heb ik het natuurlijk over het basispakket, niet over cosmetische chirurgie. Vergelijk het met veiligheid. Wij vinden het ook niet acceptabel agenten ter beschikking te stellen aan mensen die dat zouden kunnen betalen. Huur maar een particuliere beveiligingsdienst, zeggen we dan, de politie is er voor iedereen. Wat ik wel een interessante vraag vind, is of mensen die anders in de WAO terecht komen eerder medisch mogen worden geholpen.

Volgens de voorzitter van de SWB-werkgroep Volksgezondheid, Simon Groen, schuilt de kern van het sociaal-liberalisme in het inzicht dat collectief en individu, publiek en privaat, wederzijds

'We moeten het onderscheid met de conservatief-liberale partij indringend duidelijk maken aan de kiezers'.

afhankelijk zijn. 'Steeds moet nagegaan worden waar individu en samenleving elkaar nodig hebben, welke collectieve arrangementen van vitaal belang zijn voor individuen en welke individuele mogelijkheden bepalend zijn voor het welzijn van de samenleving. Een complicatie in die afweging is de verandering die wetenschap en techniek brengen in de relatie tussen het publieke en private domein. Maar juist het dynamische karakter van deze relatie en de daaruit volgende noodzaak van voortdurende aanpassing van maatschappelijke arrangementen maakt D66 tot een moderne partij.'

Daar kan ik me zeer goed in vinden. Die dynamiek tref je bijvoorbeeld aan in de discussie over marktwerking in een aantal sectoren die van oudsher collectief worden beheerd. Voor ons is die collectieve sturing nooit een ideologisch principe geweest, zoals voor de sociaal-democratie. Noch vinden wij, zoals de VVD, dat particulieren het in principe zelf moeten regelen. Voor D66 is het altijd een praktische vraag geweest. Is meer marktwerking in een bepaalde sector dienstbaar aan het doel dat wij nastreven? In sommige gevallen is het inderdaad zo dat de markt collectieve goederen beter kan genereren dan de gemeenschap. Roger van Boxtel heeft het wel eens zo geformuleerd: 'De markt waar het kan, de overheid waar het moet.'

De manier waarop Simon Groen het sociaal-liberalisme hier verwoordt, spreekt mij aan. Hij stelt de interactie tussen individu en samenleving centraal. De samenleving kan alleen bestaan bij de gratie van de betrokkenheid van het individu. Daartoe moet het

individu zich kunnen ontplooiën. Democratie is de organisatie van die betrokkenheid, zowel waar het gaat om de betrokkenheid bij overheidsbesluitvorming, als waar het gaat om beslissingen binnen de eigen leefomgeving. Op het moment dat mensen in staat zijn die betrokkenheid te tonen en in daden om te zetten, ontstaat gemeenschapsbesef.

Wat ons zorgen moet baren, is dat terwijl het democratische besef van mensen groot is waar het de eigen leefwereld betreft, de belangstelling afneemt voor de abstracte vorm van democratie, de formele democratie. Die staat te ver van de burgers af. Zodra je betrokkenheid formaliseert, verliezen mensen hun belangstelling. Dat wordt bijvoorbeeld zichtbaar bij de medezeggenschap in het onderwijs, waar met veel pijn en moeite ouderraden samengesteld worden. Mensen willen graag rechtstreeks bijdragen, maar hebben een hekel aan vergaderen.

Wat zijn de grote vraagstukken van de toekomst waarin het sociaal-liberalisme zich zal moeten bewijzen?

Ik denk dat het in de toekomst draait om de instrumenten die de individuele mens ter beschikking staan om te kunnen overleven en gemeenschapsbanden aan te gaan. Daarbij is de kwaliteit van het onderwijs van het allergrootste belang. Ik voel mij persoonlijk zeer bij het onderwijs betrokken, niet alleen bij het basisonderwijs, maar bij educatie als geheel. Cultuur hoort daar ook bij, als gemeenschappelijk instrument van mensen. Op onderwijs en cul-

'Dat D66 overbodig zou zijn, is een bezweringsformule van de andere partijen'.

tuur leg ik grote nadruk, ook om te zorgen dat mensen in de netwerkmaatschappij, zoals Christiaan de Vries die in deze *Idee* beschrijft, hun weg kunnen vinden. In de netwerkmaatschappij ontbreekt het mensen aan de bescherming van vaste niches waarin ze als het ware thuis kunnen komen. Zo moeten we er ook op toezien dat het recht zijn beschermende functie houdt in een wereld waar gemeenschappen verdwijnen. Dat is voor D66 een belangrijk thema. Maar je kunt niet zeggen dat de toekomst van de fysieke ruimte dan geen prioriteit heeft. Het gaat bij het sociaal-liberalisme niet om de selectie, maar om de benadering van thema's.

Als toekomstgerichte partij moeten wij problemen die op de maatschappij afkomen toch eerder signaleren?

Dat doen wij ook. Daar moeten we meer de aandacht op vestigen. Het was D66 die bij de formatie vorig jaar vroeg om een paragraaf over de informatiemaatschappij in het regeerakkoord. Dat werd helaas een magere paragraaf, omdat de andere twee partijen er de noodzaak niet van inzagen. Bij de algemene beschouwingen heb ik toen aan de kaak gesteld dat, terwijl we ons midden in de digitale revolutie bevinden, de politiek alleen maar praat over glasvezelkabels. Geen woord over hoe de samenleving er over twintig jaar uit zal zien in sociaal en in cultureel opzicht. Hoe moeten we ons onderwijssysteem bijvoorbeeld aanpassen? Een antwoord op zulke

vragen hebben wij ook niet paraat, maar wij zijn wel de eerste partij die daar politiek gezien om vraagt. D66 wil altijd iets voor de troepen uitlopen. Wij hebben nooit de pretentie gehad om een volkspartij te zijn. Een volkspartij reageert op de sentimenten die onder brede lagen van de bevolking leven. De journalist W.L. Brugsma noemde de 'verlichte burgerij' als het natuurlijke electoraat van D66. Dat wil zeggen de mensen die sociaal voelend zijn en zich bezighouden met een rechtvaardige inrichting van de toekomstige samenleving. Zo is begin jaren zeventig het milieu door D66 op de politieke agenda gezet. Wij zijn nooit een belangenpartij geweest, maar een voorhoedepartij. Dientengevolge zullen wij ook nooit een grote partij worden, maar aangezien we politiek een factor willen zijn, hebben we wel een zekere machtspositie nodig. Wij kunnen niet volstaan met zes zetels. D66 moet goed zijn voor tien tot vijftien procent van de stemmen. Dat komt neer op een zetelaantal tussen de vijftien en 25.

Andere partijen roepen maar al te graag dat D66 overbodig is.

Dat is een bezweringsformule, want D66 daagt hun linker-, respectievelijk rechtervleugel uit. De enige fout die wij kunnen maken, is ons daardoor van de wijs te laten brengen. Dat is ook de enige kritische kanttekening die ik bij Opschudding heb: het zoeken naar duidelijkheid moet een acte van zelfvertrouwen zijn, niet van zelfverdediging. ♦